

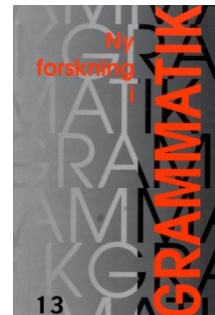
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Den kinesiske substantivdannelse (i pütōnghuà), udtryk og indhold

Forfatter: Lisbeth Falster Jakobsen

Kilde: P. Durst-Andersen, L. Falster Jakobsen, H. Jansen, J. Pedersen & E. Strudsholm (red.). *Ny Forskning i Grammatik* 13, 2006, s. 65-80

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet. 2006

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Den kinesiske substantivdannelse (i pǔtōnghuà), udtryk og indhold

Lisbeth Falster Jakobsen

1. Indledning

Min gamle læremester i tysk grammatik, Peter Jørgensen, havde en svigersøn, der var dyrlæge og skrev en afhandling om “pilleteret grisefoder”. Peter Jørgensen syntes, det var et forfærdeligt udtryk, det skulle hellere hedde “grisefoder i pilleform”. Selvfølgelig lyder det sidste pænere og er *handy* nok uden for en syntaktisk sammenhæng; men hvis man tænker det ind i konstruktioner, vil det efterstillede præpositionale attribut, *i pilleform*, sikkert hurtigt vise sig at være ret upraktisk, fordi det kommer til at stå i vejen for andre mulige attributter på samme plads. Derfor bør man, hvis man beskæftiger sig med et eller andet fænomen i et sprog, tænke på, hvad det muliggør ud fra sin struktur set i videre rammer, og hvad det udelukker eller vanskeliggør i sproget. – Dette bliver udgangspunktet for denne artikel, som i øvrigt mere skal forstås som anledning til at tænke i de muligheder, givne fænomener i sproget åbner eller lukker, end den skal forstås som en lingvistisk landvinding inden for sinologien.

2. Ordet

夜鸞¹

你大概知道，在中国皇帝是一个中国人；他周围的人也是中国人。这故事是许多年以前发生的，但是正因为这个缘故，在人们没有忘记它以前，值得听一听。这黄帝的宫殿是世界上最华丽的，完全用细致的瓷砖砌成，价值非常高，不过非常脆薄，如果你想摸摸它，你必须万分当心。

¹这是安徒生虚构的故事。其中关于我国的事情都不是事实。

Nattergal¹

Du sandsynligvis vide i Kina kejser være et stk. kineser; han rundom-attrib. menneske også være kineser. Denne historie være mange år tidligere ske-attrib.; men netop p.g.a. dette stk. årsag på menneske-plur ikke have glemme før fortjene høre. Denne kejser-attrib. palads være verden-i mest fantastisk-attrib., total bruge fin-attrib. porcelænsten mure, værdi yderst høj, men yderst skrøbelig, hvis du tænke røre det, du skulle 10.000 dele passe på.

1) Dette være An Tusheng opfinde-attrib.historie. Det iblandt angående jeg land-attrib. forhold alt ikke være fakta

Nattergalen.

I Kina ved du nok er Kejseren en Kineser, og alle de, han har om sig, er Kinesere. Det er nu mange Aar siden, men just derfor er det værd at høre Historien, før man glemmer den. Kejserens Slot var det prægtigste i Verden, ganske og aldeles af fint Porcelæn, saa kostbart, men saa skørt, saa vanskeligt at røre ved, at man maatte ordentligt tage sig i Agt. (H.C. Andersen).

夜 鸞¹
Yè yīng²
nat pirol

你	大	概	知	道,	在	中	国	皇	帝	是
Nǐ	dà	gài	zhī	dào	zài	Zhōng	guó	huáng	dì	shì
Du	stor	princip	vide	lære	i	midt	land	kejser	kejser	er
一	个	中	国	人;	他	周	围	的	人	也
yī	ge	zhōng	guó	rén;	tā	zhōu	wéi	de	rén	yě
et	styk	midt	land	mand;	han	rundt	om	attrib.	mand	også
是	中	国	人。	这	故	事	是	许	多	年
shì	zhōng	guó	rén.	Zhè	gù	shì	shì	xǔ	duō	nián
være	midt	land	mand.	Denne	hændt	ting	være	cirka	mange	år

1. Først kommer tekststykket på tegn; dernæst en halvtেকstnær oversættelse og så H.C. Andersens original. Til sidst en translitteration med en mere tekstnær oversættelse. At lave sådanne oversættelser er vanskeligt, da de fleste tegnindhold svarer til mange forskellige danske ord.
2. De diakritiske tegn over vokaler markerer toner. En vandret sureg for første tone, en akut accent for anden tone, en omvendt circumflex med spidsen nedad for tredje tone og en gravis accent for fjerde tone. Den neutrale tone er ikke markeret. Ingen forandring i toner p.g.a. sandhiregler er markeret.

以 前 发 生 的 但 是 正 因 为 这
 yǐ qián fā shēng de; dàn shì zhèng yīn wèi zhè
 på før ske ske attrib. Men være netop pga. pga. den

个 缘 故 在 人 们 没 有 忘 记 它
 ge yuán gù, zài rén men méi yǒu wàng jì tā
 styk årsag sket i mand plur. ikke have glemme glemme den

以 前 值 得 听 一 听。 这 黄 帝 的
 yǐ qián, zhì de tīng yì tīng. Zhè huáng dì de
 på før værdi kunne høre en høre denne kejser kejser attr.

宫 殿 是 世 界 上 最 华 丽 的 完
 gōng diàn shì shì jiè shàng zuì huá lì de, wán
 palads palads være verden omfang i mest utrolig smuk attrib. hel

全 用 细 致 的 瓷 砖 砌 成 价
 quán yòng xì zhì de cí zhuān qì chéng, jià
 total bruge fin fin attrib. porcelæn sten mure blive værdi

值 非 常 高 不 过 非
 zhí fēi cháng gāo, bù guò fēi
 værdi ikkevære almindelig høj ikke overskride ikkevære

常 脆 薄 如 果 你 想 摸 摸
 cháng cuì báo, rú guǒ nǐ xiǎng mō mō
 almindelig skrøbelig tynd somomhvis du tænke røre røre

它, 你 必 须 万 分 当 心。
 tā nǐ bì xǔ wàn fēn dāng xīn.
 den du skulle skulle 10.000 gange styre hjerte

这 是 安 徒 生 虚 构 的 故
 Zhè shì Ān Tú Shēng xū gòu de gù
 Dette være Fred Elev Liv tom konstruere attrib hændt

事 其 中 关 于 我 国 的
 shì. Qí zhōng guān yú wǒ guó de
 ting Det iblandt angående angående jeg land attrib.

事 情 都 不 是 事 实。
 shì qing dōu bu shì shì shí.
 forhold situation alt ikke være forhold sand

Når man kaster et blik ned over den kinesiske tekst, er det første bortset fra tegnene selv man lægger mærke til, at alle tegnene står skrevet ud i ét hen til en interpunktion. Dette er muligt ud fra den traditionelle kinesiske opfattelse af et ord som lig med en stavelse, grafemisk lig med et tegn. Hver stavelse/tegn er et ord i sig selv med selvstændigt indhold og altså således velafgrænset både på udtryks- og indholdssiden. Dette står i modsætning til vores opfattelse af et ord som på udtrykssiden en størrelse med fra en til flere stavelser, som ydermere undertiden kan være diskontinuerlige størrelser. Hvis vi går ud fra indholdssiden, har vi så godt nok undertiden visse vanskeligheder ved at definere et ord i vores sprog, men man siger vel, at det er en størrelse med et selvstændigt afgrænset indhold. Desuden tillader vi lidt fluktuerende udtryk i ordet, idet vi anser forskellige bøjningsformer af et ord for varianter af det samme ord. Afledninger og sammensætninger danner nye ord.

Sådan er det ikke på kinesisk, som er et isolerende sprog. Der er ingen bøjninger overhovedet; tegnet præsenteres altid i samme form. Der er ikke mange afledninger, hvilket skyldes det klassiske princip med én stavelse lig ét ord; og det, man nu kan betragte som affixer, består af tegn, som også findes selvstændige. Det vil så sige, at om en størrelse er at betragte som et suffix eller et selvstændigt ord, ikke er et formspørgsmål, men et funktionsspørgsmål afhængigt af syntaktisk indplacering. Angående sammensætninger, som igen er et mere moderne fænomen, se 3.2 og 5.2. Af det sagte fremgår, at forestillingen om et ord lig ét tegn/én stavelse ikke kan holde for moderne mandarin. Der findes flerstavelsesord.³

3. "The Chinese dialects are sometimes referred to as monosyllabic, meaning that the vast majority of words are one syllable in length. The question is: Is this an accurate typological characterization of Mandarin?"

In order to answer this question, clearly we must first resolve what constitutes a word in Mandarin. If "word" is equated with "character" in the writing system, then Mandarin can be claimed to be rigidly monosyllabic, since each character corresponds to only one syllable in the spoken language. Tying the notion of a word to a written symbol is, however, somewhat arbitrary. A word should be a unit in the spoken language characterized by syntactic and semantic independence and integrity. Thus polysyllabic forms [...] will constitute single words even though they are written with two or three characters". (Li og Thompson 1981: 13)

3. Udtryk

3.1 Tegnet selv

Det er klart, at kinesisk skrift ikke er et fonembaseret system; det er en slags billedskrift i udgangspunktet, men med flere udviklingsstadier bag sig, således at tegnene ikke længere er genkendelige som afbildninger. Det har så heller ikke den økonomi i skrivesystemet, som en fonemskrift har, hvor et mindre antal grafemer, repræsenterende fonemer, gentages i forskellige kombinationer. Det kinesiske system er uøkonomisk, idet der burde skulle et nyt tegn for hver ny indholdsdannelse. Det forholder sig dog ikke ganske sådan, idet der undertiden forekommer flere indholdsdannelser til ét tegnudtryk. Et almindeligt spørgsmål er, hvor mange tegn der findes. 85.568 siger Wiedenhof (2004: 332) talt op efter en stor ordbog; 56.000 siger en anden, Ping Chen (1999: 135). Men en afgangselev fra folkeskolen på 15 år skulle gerne kunne 3.500, og en almindelig ordbog har 6-7.000 tegn (Wiedenhof 2004: 332). Bestanden vokser hele tiden, fordi man mangler tegn til nye begreber inden for naturvidenskab og teknik (Wiedenhof 2004: 325).

Et andet spørgsmål er, hvordan tegnene er konstrueret. De er principielt logografiske, dvs. at tegnet står for et begreb. Der er forskellige dannelsesprincipper:

- 1) piktografiske tegn: de har en vis lighed med det, de denotere:
rì 日: sol yuè 月: måne mù 目: øje mù 木: et træ
- 2) idiografiske tegn: nogle, der lidt systematisk designerer nogle abstrakte koncepter:
xià 下: ned shàng 上: op zhōng 中: midt
- 3) en kombination, hvor to tegn føjes sammen efter indholdet til at skabe et nyt indhold:
mù 木: et træ lín 林: skov, lund sēn 森: fyldt af træer, tæt skov
rén 人: et menneske zhòng 众: en skare mennesker
Nǚ 女: en kvinde zǐ 子: et barn hǎo 好: god
- 4) tegn, der er sammensat af en radikal, en semantisk del, og et fonetikum, en fonetisk del:
zhōng 钟: en klokke zhǒng 种: en slags zhòng 种: at dyrke
chōng 冲: brase frem/skolde chōng 冲: med energi

yīn 阴: det feminine princip, månen yáng 阳: det maskuline princip, solen

Fonetikum er i de angivne eksempler det zhōng 中, vi har i 'midt'. Lydgengivelsen er noget tilnærmelsesvis, som man kan se i de forskellige tegn, og den gælder ikke for de andre 3 grupper. Fx i zhòng 众, en skare, i gruppe 3, er der intet fonetikum.

Radikaldelen er den anden del af tegnet. Den betegner normalt i sig selv noget, fx i zhōng 钟, 'en klokke', har vi metalradikalen 金 som radikal i en forkortet udgave; i de andre to zhǒng og zhòng 种 er det hé 禾: 'stående ris'; i chōng 冲 er det en forkortelse af 'is' 冰, nok egentlig en variation af 'vand' 水. Yīn 阴 har 'månen' 月 som fonetikum og yáng 阳 har 'solen'. De allerfleste tegn er bygget op på denne måde; men man kan ikke stole på opbygningen: pludselig kan et tegn mod forventning udtales på en hel anden måde. Og undertiden er der byttet om på fonetikum og radikal. Og så er der alle de tegn, der ikke har begge dele, gruppe 1-3. Mange af de tegn, som ikke har en radikal, er radikaler i sig selv, og fungerer ved siden af som radikaler i andre tegn.

Der kan også være sket det, at tegnet er blevet forenklet og derved er blevet utydelig mht. de to dele af tegnet. Mao Zedong foretog en tegnreform i slutningen af 50'erne, hvorved dels en del almindelige tegn fik nedsat antallet af streger/komponenter; dette til glæde for det meget store antal mere eller mindre funktionelle analfabeter. Dels blev der også saneret på den måde, at en del forskellige tegn, der før havde haft både samme udtale og indhold, nu blev luget ud til fordel for ét tegn. Tegnene har jo en lang historie bag sig, fra ca. 1250 f. Kr., hvor de første dukker op, og til nu. Intet under, at der er sket kludder ind imellem. I øvrigt består et tegn ikke af vilkårligt satte antal streger; der er mindre konfigurationer af streger, som man genfinder i andre tegn.

Et separat problem er tonerne. Toner indgår ikke i fonetikum, de er ikke repræsenteret på tegnenes udtryksside; og man kan se, at det samme tegn kan have forskellige toner (de diakritiske tegn, der er sat over stavelserne i translitterationerne), og det vil sige forskellig udtale med fonemisk værdi. Der findes forskellige translitterationssystemer. Det nuværende almindelige system hedder pīnyīn; det er ment som et hjælpesystem til at lære tegnudtale. Det er baseret på nordkinesisk udtale.

3.2. Udtale

Kinesisk er et sprog, som er udtrykssegmentalt fattigt, forstået på den måde, at der ikke er så mange fonemer, og at der er meget store restriktioner på kombinationsmåderne af de fonemer, der er. Der er hen ved 400 stavelser fraregnet tonerne. Hertil kommer så tonerne, som har fonemværdi, dvs. er indholdsadskillende (ligesom vores stød er det). Der er 4 toner i mandarin plus en neutral tone, som ikke kan findes i et selvstændigt tegn. Men ikke alle stavelserne er kombineret med alle fire toner, så alt i alt er der omkring 1500 frie stavelser. Disse stavelser skal så i princippet dække de 85.568 skrevne tegn, eller hvor mange der skal regnes med. Dvs. at der kan være mange forskellige skrevne tegn, der har samme udtale, eller sagt anderledes: der er utrolig mange homofonier. Hertil kommer en række sandhiregler, der forandrer en stavelses tone i syntagmer.

Det skrevne tegnsystem er eminent godt i et stort rige, hvor der ikke blot er utallige dialekter, men også forskellige sprog, der alle betjener sig af det samme skriftsprog. Det er jo lige meget, hvordan tegnene udtales, for læsningen af dem. Dette svarer til arabertal, som kan læses over hele jorden uanset udtale af de enkelte taltegn. Men der er et problem i, at systemet er meget konserverende; det tager ikke hensyn til mundtlige udviklinger, og der findes ord, især i de sydlige dialekter, som slet ikke kan skrives, eller hvortil der må udvikles nye tegn. Desuden er skriftsproget krævende at lære; så der er sikkert stadigvæk mange i hvert fald funktionelle ikke-læsere.

Det er også klart, at mandarin har store vanskeligheder på lydsiden pga. fattigdommen på fonemkombinationer. Dels pga. de mange homonymier i det gamle ordforråd, dels med at optage nye ord i sproget. Homonymierne gjorde, at man meget let kunne misforstå talte ytringer. Dette problem er en medvirkende faktor til, at det talte sprog faktisk har været under ombygning i lang tid. I klassisk kinesisk var som sagt princippet en stavelse lig et ord. Men man er så begyndt at sætte fx to stavelser, der har nogenlunde samme indhold, sammen til ét ord i håb om, at de to stavelser monosemerer hinanden. I første linje af teksten har vi *huángdì* 皇帝, som egentlig er 'kejserkejsler', og sådan er der flere i teksten, fx *jiàzhí* 价值: 'værdiværdi' eller *guānyú* 关于: 'angåendeangående'.

Det vil så sige, at opfattelsen af, hvad der udgør et ord, rykker sig. Det er ikke længere nødvendigvis én stavelse, men kan være en kombination af stavelser, der udgør en begrebsmæssigt afsluttet enhed. Man kan se nogle af de andre eksempler fra teksten, hvor to stavelser med forskelligt indhold danner en begrebsmæssig enhed. Fx *gùshi* 故事: 'historie', egentlig 'tildragelseting'. *Gù* finder I igen i *yuángù* 关于: 'årsag', egentlig 'årsagtildragelse'. Så for mange moderne ords vedkommende skal man ikke blot kunne indholdet af det enkelte tegn, men også af tegnsammensætningen, da denne danner en ny begrebsmæssig enhed, som kan afvige fra summen af enkelttegnenes indhold.

De begrænsede fonemkombinationer, der findes, kommer til at spille en rolle, når fx fremmede navne skal udtales. Jeg henviser her til noten under det kinesiske tekststykke, hvor vor landsmand er kommet til at hedde *Ān Tú Shēng*. Man forsøger udtalemæssigt at efterligne stavelserne i udgangssproget mere eller mindre slående, men må så også vælge nogle tegn for disse stavelser. Og tegnene har et indhold allerede, så (H.C.) Andersen er kommet til at hedde Fred Elev Liv. Ikke at det vel plager en kineser, for deres egne navne har normalt også altid et indhold. Den berømte formand *Máo Zédōng* 毛泽东 betyder Fjer Dam Øst. Vi plages jo heller ikke af efternavne som Holm eller Skov.

4. Substantiver

Indledningen om lyd- og skriftmæssige forhold i Mandarin danner grundlaget for forståelsen af substantivdannelsen. Kinesisk er som sagt et isolerende sprog, dvs. der er ingen fleksion, ordene stilles bare op ved siden af hinanden – selvfølgelig i ordnet rækkefølge efter de syntaktiske principper – med få grammatiske ord til at vise syntaktiske sammenhænge. Der har været eksempel på et af dem i tekststykket flere gange, nemlig det attributive *de* 的.

Der er ikke nogen egentlig forskel i udtryksformning, dvs. fonemkombinationer, på substantiver og ord fra andre ordklasser. Man kan altså ikke uden videre høre på ordet, hvilken ordklasse det tilhører. Mange tegn er flerfunktionelle, så at man heller ikke altid på forhånd ved, hvilken ordklasse et tegn/ord tilhører; funktionen fremgår af syntagmet. Fx *shēng* 生, der fungerer som verbum, adjektiv, substantiv

og adverbium. Det medfører undertiden parsingproblemer i løbende skriftlig tekst, især jo fordi der ikke er mellemrum mellem ord. Men alligevel resterer der dog en del ord, som må betragtes som kun eller fortrinsvis substantiver.

4.1. Måleordssystemet

Den semantiske grundforskel til substantiver i de sprog, vi normalt omgås, er, at de kinesiske substantiver ikke kan deles semantisk op i tingord og masseord. Tingord denoterer tællelige entiteter, altså entiteter med en individuel velafgrænsethed. Alle kinesiske ord er masseord, eller snarere sagt neutrale over for distinktionen, og de denoterer således alle det rene begreb uden kvantificering. I dansk har tingord en indholdsmæssig medfødt kvantificering: *cigaret* er 1 styk, *cigaretter* flere styks, og vi skal gøre noget syntaktisk specielt for at skaffe os af med kvantificeringen og satse på den rene kvalitet, det rene begreb, fx som i at *holde hund* og *gå med hat*.

På kinesisk er det omvendt: man skal gøre noget for kvantificering for at opnå indholdsmæssige afgrænsede enheder. Det gør man ved hjælp af de såkaldte måleord, eller *quantifiers* i kombination med en *classifier*. Måleord er fx numeralierne, men også andre ord, som ligeledes kan fungere som klassifikatorer. Derfor bruges måleord som term ofte også i betydningen klassifikator. Dette måleord vælges ud fra et karakteristikum eller aspekt ved substantivet. Vi kender det lidt fra dansk ved ægte målsangivelser, fx *en pakke cigaretter*, *en stang cigaretter*. Det, vi mangler, er at afskaffe numerusbøjningen, så at vi får: *en pakke cigaret*, *en stang cigaret*, *en pind cigaret*, *to pind cigaret*. Men de kinesiske måleord, kan godt betegne andet end direkte målsangivelser, de kan også fungere som klassifikatorer.

Måleordene er fulde leksemer i sig selv, og der er mange at vælge imellem; man kan se lister på hen ved hundrede, som hævdes at være de mest brugte. Normalt kan der bruges flere måleord som klassifikatorer til samme substantiv; nogle af dem er mere konventionaliserede, andre måske mere frie. Det mest almindelige måleord er *ge* 个; det er det eneste, der er i vores lille tekststykke. Det er ikke så raffineret, men det er hele stykket heller ikke syntaktisk set. Det er en god efterligning af Andersens enkle stil mht. syntaks og ordforråd.

Men der kan gives andre eksempler. Om cigaretter kan bruges *ge* 个, men oftest bruges *zī* 支 et ord, der betegner noget langagtigt, tyndt og stift, som fx en pind. Hvis noget er langagtigt, og som regel tyndt og bøjeligt, er det *tiáo* 条, der bruges om slanger, kogte spaghettier, langt snot ud af næsen, store hunde og drager og den slags. Store, mere massive dyr som heste, kameler etc. tager *pǐ* 匹, som også bruges om store ruller stof, 'en balle kamel'. Små dyr tager *zhī* 只, såsom smågrise, små hunde og andre mindre dyreeksistenser. Men hvis man nu elsker disse til spisestadiet som smågrisene og kyllinger, så kunne man også tænke sig at bruge *kǒu* 口, 'en mund', altså 'en haps gris'. *Kǒu* kan også bruges om familiemedlemmer, i kærlig omtale. Høveder, altså okser, tælles i *tóu* 头, som betyder 'hoved', ligeså løg og den slags runde frugter gør det. Som den nederlandske grammatiker, Wiedenhof, skriver (2004: 235): der ligger meget indhold i valget af måleord, klassifikator, som ikke altid kommer til sin ret ved oversættelser. Fx *yī tiáo lóng* 一条龙, 'et stk. drage', efter standarden for store bøjelige dyr. Men hvis man nu lidt usædvanligt siger *yī tóu lóng* 一头龙, hvor man ellers bruger *tóu* om høveder, så har man fået sagt, at det er en domesticeret drage i ens dyrehold. Der er mange raffinementer her, som kan gå tabt ved oversættelser.

4.2. Determination

Det næste særlige er, at substantiver ikke indgår i et bestemthedssystem af samme art som vores gør, med artikler etc. Man kan se det i første linje: 'i Kina kejser er et styk kinamand'. 'Kejser', *huángdì* 皇帝, er det rene begreb og denoterer ikke en specifik entitet. 'De mennesker, der omgiver ham, er også kineser': det er det samme her angående 'kineser', *zhōngguó rén* 中国人. Lidt overraskende er det, 'at kejser er et styk kineser', eftersom den slags prædikative oplysninger som 'et styk kineser' om nationalitet eller fødested normalt er uden måleord. Men det er måske for at give ham en identitet som en selvstændig entitet med det samme i teksten.

Dog er der lidt af et syntaktisk bestemthedssystem under udvikling a la vores; det sker under indflydelse af vesteuropæiske sprog. Det laves med *zhè* 这, 'denne' og *nà* 那, 'hin', som regel efterfulgt af en klassifikator. Det er jo ikke sådan, at bestemthed som indholdsfaenomen er ukendt i sproget; tidligere markeredes det sådan, at defintitte subjekter og objekter

stod til venstre for verbalet, og indefinitte til højre. Men i øvrigt er kinesisk et sprog, som læner sig meget til den semantisk-pragmatiske side i sin opbygning. Modtager må som oftest selv følge med i tekstverdenen og afgøre, hvad der skal forstås bestemt og ubestemt. Definitte størrelser med samme referent, som går igen igennem en tekst, er normalt på vores sprog realiseret med et personligt pronomen. I kinesisk kan det være elideret helt væk i mange sætninger. Og først omkring 1900 fandt man på at skrive tre forskellige tegn for det personlige pronomen *tā*, et tegn per sexus: 他, 她, 它. Genusreaktion findes selvfølgelig ikke.

Et tilløb til pluralisdannelse ses ved benyttelse af ordet *mén* 们, som er en slags ægte suffiks. Det bruges kun om mennesker og antropomorferende om andre væsener som fx de små stjerner på himlen og misserne i haven. Det betegner en gruppe af væsener. Dette ses i *zài rénmen méi yǒu wàng jì tā yǐqián*, hvor *rénmen* 人们 nærmest er lig 'menneskeheden'. Det bruges også til at danne flertal af de personlige pronominer: *wǒmen* 我们 'jeg.plur.' Men man kan ikke bare sætte dette suffix på ethvert substantiv for at få en pluralisdannelse ud af det; det har man systemet med måleordene til.

5. Vanskeligheder med at få ordforråd nok

Det begrænsede antal stavelser, der kan dannes i kinesisk, skaber nogle vanskeligheder for at få ordforråd nok. Eller rettere, måske er det den fremmede, der ser vanskeligheder; det kan være, kineserne ikke gør det selv; de har i hvert fald fantasi til at få skabt ny ord.

5.1. Strækning af tegnindhold

En af måderne er at strække en stavelse med et bestemt grundindhold i alle mulige metonymiske og metaforiske retninger, sådan, at man ud af oversættelser kan have svært ved at se, hvad der konstituerer sammenhængen mellem de (oversatte) indhold. Se her lemmaet *huā* 花 i en ordbog (eksemplerne er udeladt, da de består alene af tegn uden oversættelser):

- (4) 花¹ huā 1. flower; blossom; bloom: a flower 2. anything resembling a flower 3. fireworks 4. pattern design 5. multicoloured; coloured; variegated 6. flower decorated; coloured 7. blurred; dim 8. fancy;

florid; flowery; showy 9. cream; essence 10. used metaphorically for women 11. used metaphorically for courtesans or prostitutes 12. cotton 13. smallpox 14. wound 15. (HUA) a surname.

花² *huā* spend; expend

Det kan undertiden være svært at se, om ordbøgerne så mener, at det er ét indholdslemma, eller det hele bare skrives ind i ét lemma. Her er *huā* 花 sat ud i to lemmata; det var det ikke i en tidligere udgave af den samme ordbog. Og i den tidligere udgave af samme ordbog stod der under ét lemma *xiàng* 象: 1) 'en elefant', 2) 'ligne, ligesom'. Det er nu også sat ud i to lemmata. Altså er der nu to gange homografi ved siden af homonymerne, hvis man skal tage ordbogens opstilling alvorligt.

5.2. *Sammensatte substantiver efter karakteristika ved denotatet*

En anden vanskelighed er det traditionelle principielle fravær af affixer (bortset fra det nævnte suffix *men*) pga. den gamle struktur med ét ord lig én stavelse. Dette gør sig bl.a. gældende ved abstrakter; der synes i orddannelsen at have været en vis uvilje mod at slå fænomener sammen i en højere begrebsklasse med et eget selvstændigt ord. Der bruges fx ikke et ord for 'hus' som sådan; der må til en begyndelse skelnes mellem en bygning på én etage og en på flere etager. Som begreb alene eksisterer der naturligvis overordnede kategorier; de dannes bare sprogligt på andre måder. Således hedder forældre *fùmǔ* 父母, 'far-mor'; 'kvantitet' hedder *duōshǎo* 多少: 'mange-få', 'et stridspunkt' hedder *shìfēi* 是非: 'være-ikkevære'. Man kan se, at sproget i stort omfang forbliver på det meget konkrete plan i dannelsen af begrebsmæssige overkategorier. Den oprindelige mangel på suffixer – hvor suffixering er en foretrukken måde i vores typer sprog til at danne abstrakter på – har muligvis sammenhæng med denne konkrethed i tankegang. I hvert fald var denne mangel et problem, da man begyndte at oversætte vestlige tekster, især omkring 1900-skiftet. Som fx Marx og Engels. Her var der bl.a. mange ord, der ender på '-isme'. Der fandt man så på *zhūyì* 主义, egentlig 'førende ide'. Det bruger man så i sammensætninger som '-isme'. Kommunisme hedder *gòngchǎnzhūyì* 共产主义: 'fællesproduktionsførendeide', og kapitalisme *zìběnzhūyì* 资本主义: 'kapitalbasisførendeide'.

Disse eksempler viser en måde at skaffe sig nye ord på, nu hvor der godt kan dannes sammensatte ord. Det vælter ind i kulturen med nye

begreber angående materielle og åndelige ting. Vores måde at skaffe nye ord er ofte at låne hele tegnet, udtryk og indhold, og så tilpasse det noget til hjemlig udtale og grammatik. Men en meget almindelig kinesisk måde er at danne et ord, der udtaler sig om noget karakteristisk ved denotationen, det semantiske oversættelsesprincip (Chen 1999:103). Som 'fællesproduktionsførendeide' for kommunisme. En proletar (af dem, der skal forene sig i alle lande) hedder *wúchǎnzhě* 无产者: en 'udenproduktionperson'. Det vil sige, man holder sig stadig ret konkret i dannelsen af komposita.

Der er også masser af materielle ord, der er dannet efter dette princip. En cykel: *zìxíngchē* 自行车: 'et selvbevægekøretøj', *tiětǎ* 铁塔: 'en jernpagode', det er en højspændingsmast. *Diànyǐng* 电影: 'elektrisk skygge' er en film, medens *diàntī* 电梯 'elektrisk stige' er en elevator. For danskere, der ikke kender latin, er 'elevator' som ord opakt i sig selv: Det er blot navnet på denne ting. Mens *diàntī*, den elektriske stige, forbinder realiteten med navnet på en indlysende måde.

Der kan være forskellige forsøg på navngivning af samme ting. Fx 'en tsunami' er set under tre forskellige forsøg: *jīnbō* 津波 og *jīnlàng* 津浪, der har samme grundide, idet *jīn* betyder færgeovergang og *bō* og *làng* bølge. Det tredje forsøg går ud fra en anden ide: *hǎixiào* 海啸: en 'havfløjte'; flodbølger kan hyle, når de kommer. Som udlænding skal man somme tider have noget fantasi for at regne indholdet ud, fx *bùhuàjī* 步话机: 'skridtordmaskine', en walkie-talkie.

En anden måde er direkte oversættelseslån (Chen 1999: 103) som fx *lánqiú* 篮球: basketball og *mǎlì* 马力: hestekraft/krafter.

Der er dog nu skabt mulighed for affixdannelse ved, at selvstændige ord fungerer som affixer. Fx *xìng* 性, der betyder natur, karakter, som i *fùzáxìng* 复杂性: kompleksitet, hvor *fùzá* betyder kompleks (Chen 1999: 96). En mulighed, der åbner sig ved suffixdannelse er en måde at markere et ordklassetilørsforhold til substantivgruppen som f. eks. *zǐ* 子, der i sig selv betyder mange ting, fx søn, person. Det føjer man på et andet substantiv, typisk, men ikke udelukkende på substantiver om personer, fx *hǎizi* 孩子, et barn, og *tóu* 头, et hoved, fx *shítou* 石头, en sten. Man finder dog også kerneordet uden suffix.

5.3. Lydefterligning af lånte fremmedord

Som sagt skaber det begrænsede antal stavelser med de begrænsede antal fonemsammensætninger vanskeligheder. Det sætter nogle grænser for overtagelse af fremmedords tegnudtryk, fonemisk oversættelse (Chen 1999: 103). Nogle gange går det dog helt godt, som i *wéitāmìng* 维他命: vitamin, ordret oversat: 'bevarehanliv', måske 'bevarehansliv'. Det er nu lidt gammeldags og er nu ofte erstattet af *wéishēngsù* 维生素: 'bevarelivbasetelement'. Dette er så efter den under 5.2 nævnte orddannelsesmetode.

Begge disse løsninger viser det samme grundproblem som ved fonemisk oversættelse: man kan muligvis mere eller mindre vellykket efterligne ords udtale, men ordene skal også kunne skrives. Så kan man jo sige, at med 56.000 eller 85.568 tegn kan man vel finde et eller andet sjældent tegn, der kunne springe ind. Men den går sikkert ikke, for det skal også være sådan, at menigmand kender tegnet og dets lydværdi. Derfor kommer det undertiden til for os absurde tegnsammenstillinger, hvor det er indholdet af tegnene, der er absurde, ikke udtrykket. Som fx i *Ān Tú Shēng*. Men undertiden lykkes det at finde tegn, der giver en god mening i sig selv og som siger noget karakteriserende om denotatet. Fx *kěkǒukělè*, 可口可乐: cocacola, som egentlig betyder 'muligmund (= mundgodt) muligglæde'. Eller en hacker: *hēikè* 黑客: det betyder egentlig 'sort gæst'.

Nogle lån benytter børnemethoden: at kombinere et indlånt ord med et gammelkendt, der betegner klassetilhørsforholdet, som fx polobil eller bulldoghund. Et godt eksempel er her *píjiǔ* 啤酒, hvor *pí* er lån fra engelsk *beer* og *jiǔ* betyder alkoholisk drik, altså 'ølvin'.

En anden moderne løsning er en blanding af mandarin lydefterligning og udtalte bogstaver, fx *Txù* T恤: T-shirt og *kālā OK* 卡拉 OK, karaoke.

Fremmede navne er som sagt noget af et problem, det så vi med *Ān Tú Shēng*. Der findes standardskrivninger for vestlige fornavne, men det er mere besværligt med efternavne. *Lièníng* 列宁, Lenin, kommer relativt godt fra det, men det bliver sværere med Marx, *Mǎkèsī*, 马克

思; så kan vi få *mǎkèsī liéníngzhǔyì* 马克思列宁主义: marxismeleninisme', forkortet *mǎlièzhǔyì* 马列主义. Ved den slags lange dannelser, tager man ofte nogle stavelser fra, og så bliver det meget svært for ikke-kinesere at følge med. Derfor er det bl.a. svært at læse aviser. Den samme fonemoversættelse gør sig gældende ved stednavne. Harvard Universitet bliver fx til *Hāfódàxué* 哈佛大学. Tegnene for Harvard betyder ha, Buddha, og *dàxué* *highschool*.

Det er især konsonantkombinationer i udlyd, der volder knuder, eftersom mandarin kun har /n/ og /ng/ som udlydende konsonantmuligheder.. Vor ven Asterix er blevet til *Āizidé* 矮子得, hvor *āizi* betyder en person, der er lav af vækst, en dværg; *dé* betyder at at tage, få. Til sammen skal det nok forestille 'Aste'-; *rix* er strøget, sikkert fordi konsonantkombinationer i udlyd er systemfremmede. Obelix er opgivet; han hedder *FēiBǎoBǎo*, 肥宝宝: 'fede skatteskat'.

6. Afslutning

Pǔtōnghuà, det udbredte sprog, som bygger på den nordlige variation af kinesisk, kan forekomme os voldsomt eksotisk. Det bruges i et land, der er kommet sent til moderniteten, men har været i fuld gang med at modernisere de sidste 150 år. Det er nu et moderne sprog med de fordringer af kommunikativ art, der stilles til det som til alle andre moderne sprog. Det interessante er, hvordan sproget med de givne midler af strukturel art, det har, møder denne modernitet.

Men eksotiskheden skal ikke skræmme en fra at overveje, hvilke midler ethvert sprog, man arbejder med, har, hvilke muligheder det giver, og hvilke begrænsninger.

For gennemsyn og gode råd takker jeg lektor Mette Thunø på Østasiatisk Afdeling, TORS, Københavns Universitet.

Henvisninger

Chao, Y. R. (1968). *A grammar of spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.

- Chen, P. (1999). *Modern Chinese. History and Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Li, C.N. og S. Thompson (1981). *Mandarin Chinese: A functional reference grammar*. Berkeley: University of California Press.
- Newnham, R. (1980³). *About Chinese*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Wiedenhof, J. (2004). *Grammatica van het Mandarijn*. Amsterdam: Uitgeverij Bulaaq.